УДК 316.334.22:316.4

Борюшкіна О. В.
доцентка кафедри
гуманітарних та
фундаментальних юридичних
дисциплін Харківського
університету, кандидатка
соціологічних наук

СОЦІОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РИНКУ ПРАЦІ ВЕЛИКОГО МІСТА

Анотація. Стаття присвячена вивченню теоретичних аспектів аналізу результатів наукових досліджень соціологічної компоненти соціальних технологій, які спрямовані на соціальний захист тієї частини населення, яка з урахуванням об‘єктивних причин не може пристосуватися до нових соціально-економічних умов; технологій самоорганізації економічних і соціальних систем; нових технологій навчання, які дозволяють із мінімальними витратами часу та сил підвищити рівень професійної підготовки людей для нових сфер майбутньої діяльності. Розглянуто різновиди концептуальних підходів до дослідження проблем використання соціальних технологій у сучасній соціологічний та економічній літературі.

Ключові слова: суспільні зміни, соціальна технологія, соціоінженерний підхід.

Аннотация. Статья посвящена изучению теоретических аспектов анализа результатов научных исследований социологической компоненты социальных технологий, направленных на социальную защиту той части населения, которая с учетом объективных причин не может приспособиться к новым социально-экономическим условиям; технологий самоорганизации экономических и социальных систем; новых технологий обучения, которые позволяют с минимальными затратами времени и сил повысить уровень профессиональной

подготовки людей для новых сфер будущей деятельности. Рассмотрены разновидности концептуальных подходов к исследованию проблем использования социальных технологий в современной социологический и экономической литературе.

Ключевые слова: общественные изменения, социальная технология, социоинженерный подход.

Abstract. The article is devoted to the study of theoretical aspects of the analysis of research results of the sociological component of social technologies, which are aimed at social protection of the part of the population that, for objective reasons, can not adapt to new socio-economic conditions; technologies of self-organization of economic and social systems; new learning technologies that allow with a minimum of time and effort to increase the level of training of people for new areas of future activities. Varieties of conceptual approaches to research of problems of use of social technologies in modern sociological and economic literature are considered.

Keywords: social change, social technology, socio-engineering approach.

Постановка проблеми. Будь-які соціальні перетворення, пов‘язані з підвищенням якості життя людей, постають як інноваційні процеси, які відбуваються під впливом цілеспрямованих заходів щодо створення нових суспільних структур, інститутів і форм соціальної взаємодії людей. Ефективним же засобом реалізації цих інновацій є, насамперед, соціальні технології.

Особливу значущість соціальні технології набувають в умовах сьогоднішньої України, яка здійснює складний перехід від жорстко спланованої організації громадського життя до суспільства, заснованого на економічній та політичній волі, ініціативі та індивідуальній відповідальності кожної людини. Щоб знайти нові форми та засоби організації суспільної життєдіяльності у всіх її сферах, потрібно виробити та реалізувати найрізноманітніші соціальні технології, особливо у сфері управління, де чітко постає ефективність соціальної

технологізації. Далеко не всі громадяни нашої країни готові до нових економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у формування ідейно-теоретичних основ соціальних технологій внесли видатні соціологи ХХ ст. – М. Вебер, Т. Парсонс, П. Сорокін, Р. Мертон та ін. Наприклад, М. Вебер став фундатором теорії соціальної дії, а Т. Парсонс доповнив ідеї соціальних змін та соціальних дій структурно-функціональним підходом. П. Сорокін проаналізував істотні сторони еволюційного реформування суспільства. Р. Мертон, наслідуючи ідеї П. Сорокіна та Т. Парсонса, досліджував універсальний характер проблеми соціальної функціональності.

Метою статті є теоретичний огляд соціологічної компоненти вкрай необхідних соціальних технологій, які спрямовані на соціальний захист тієї частини населення, яка з урахуванням об‘єктивних причин не може пристосуватися до нових соціально-економічних умов; технології самоорганізації (саморегуляції та збалансованого розвитку) економічних і соціальних систем; нові технології навчання, які дозволяють із мінімальними витратами часу та сил підвищити рівень професійної підготовки людей для нових сфер майбутньої діяльності. Таким чином, проблема соціальних технологій набула сьогодні актуального суспільного звучання.

Виклад основного матеріалу. Базою для динамічного розвитку соціальних технологій стають знання та досвід, накопичені соціологічною наукою. Найбільш інтенсивно ідейно-теоретичні основи наукового технологізму почали формуватися у результаті виникнення соціологічної науки вже на її першому, класичному етапі.

Так, у середині XIX ст. остаточно сформувалися чотири провідні парадигми соціальних змін – теологічна, революціоністська, реформістська та суб‘єктивістська. З погляду теологічної доктрини, соціальні зміни визначені Богом та є результатом Божого провидіння. Революціоніський підхід до соціальних змін базувався в основному на концепті соціальної революції, як єдиного радикального засобу суспільних перетворень.

Прихильники реформістської парадигми розглядали соціальні зміни як процес поступового та висхідного перетворення суспільства аж до повної зміни його природи. Нарешті, суб'єктивістський підхід припускав повну свободу особистості у справі перетворення громадського життя, що повинне здійснюватися «великою» людиною або особливим «творчим» класом завдяки тому, що вони краще пізнали соціальні закони та своє суспільне призначення у зміні соціуму.

Різні соціологічні школи та їхні засновники по-різному визначали причини суспільних змін і називали наступні чинники:

•природний добір (Г. Спенсер),
•географічне середовище та клімат (Р. Бокль),
•народонаселення (Т. Мальтус),
•раса (Ж. Гобіно),
•видатні особистості (Ф. Ніцше),
•війна (А. Тойнбі),
•технологія (У. Огборн),
•поділ праці та кооперація (Е. Дюркгейм),
•соціально-економічний конфлікт та революція (К. Маркс),
•економіка (У. Ростоу),
•релігія (М. Вебер),
•боротьба за владу (Р. Дарендорф).

Кожна соціологічна школа внесла свою значну частку раціонального у розуміння природи та сутності соціальних змін, але проте не змогла дати вичерпного обґрунтування цієї проблеми. А головне полягало у тому аби від пояснень феномену змін перейти до конструювання та управління процесів. Ідея соціальних технологій образно кажучи вже була розчинена у повітрі, і її треба було матеріалізувати у практично-зорієнтованих методологіях.

Значний внесок у формування ідейно-теоретичних основ соціальних технологій внесли видатні соціологи ХХ ст. – М. Вебер, Т. Парсонс, П. Сорокін, Р. Мертон та ін. Наприклад, М. Вебер став фундатором теорії соціальної дії, а Т. Парсонс доповнив ідеї соціальних змін та соціальних дій структурно-функціональним підходом. П. Сорокін проаналізував істотні

сторони еволюційного реформування суспільства. Р. Мертон, наслідуючи ідеї П. Сорокіна та Т. Парсонса, досліджував універсальний характер проблеми соціальної функціональності. Завдяки внеску цих учених сучасна соціологічна наука збагатилася розумінням фундаментальних категорій та понять, які забезпечували становлення та розвиток теорії й практики соціальних технологій. Серед них такі найважливіші категорії, як «соціальна дія» (М. Вебер); «соціальна мобільність», «соціальна поведінка», «соціокультурна динаміка», «соціальна стратифікація» (П. Сорокін); «структура соціальної дії», «стандартизовані очікування», «соціальний діяч», «соціальна ситуація», «орієнтація діяча на ситуацію», «диспозиції потреб», «типові змінні дії», «узагальнена адаптивна здатність» (Т. Парсонс); «дисфункція», «типи індивідуальної адаптації»: «конформізм», «інноваційність», «ритуалізм», «ретритизм», «бунт» (Р. Мертон) та багато інших [2, с. 57–58].

Свій внесок у становленні й розвиток соціально-технологічних ідей зробили такі соціально-політичні напрямки та течії, як лібералізм, соціал-демократія та реформізм, які не тільки визначили суть та зміст реформ, їх структуру та вимоги до них, але й узагальнили значний світовий досвід практичної реалізації соціальних перетворень. Як окремий напрямок у системі наукового знання, теорія соціальних технологій почала активно розвиватися з початку ХХ ст. у межах теорії соціального управління та соціальної інженерії. Виникнення соціальної інженерії пов‘язано зі спробами використати висновки соціологічної науки для розв‘язання нагальних практичних завдань, створення ефективних соціальних технологій.

У США, Франції, Англії у 1920-х роках широко розробляються та впроваджуються різні технології спільних дій, а також організаційні технології та технології самоменеджменту. Багато ідей та досвід цих за суттю соціальних технологій було акумульовано у теорії людських відносин, розробленій у 1920–1930 рр. американським соціологом і психологом Е. Мейо [86, с. 146].

Також соціоінженерний підхід почав формуватися у вітчизняній соціології та був пов‘язаний з іменами А. Богданова,

М. Бірштейна, А. Гастева, П. Керженцева, О. Єрманського та інших. Але у 1930-і рр. науковий інтерес до теоретичних основ соціальних технологій падає через ідеологічне неприйняття всього, що стосувалося закордонної соціальної інженерії [3, с. 82].

Подальший розвиток «малих соціологій» (теорій середнього рівня) інтенсифікувало розробку теоретичних аспектів спеціалізованих засобів і методів, використовуваних у соціальній інженерії, як системи цільових вказівок, що створює можливість для раціональної людської діяльності. Такі засоби у 1970-х рр. почали позначатися терміном «соціальні технології» [3, с. 84]. Із середини 1960-х років в СРСР відновлено праці з розвитку методології та методів соціоінженерної діяльності, які здійснюються за наступними напрямками: практика соціального планування, розробка цільових комплексних програм розвитку регіонів, галузей і сфер громадського життя (з 70-х років), соціальне проектування (70–80-і роки), управлінське та інші види консультування (80-і роки).

Поняття «соціальна технологія» у 70-х роках поширилося у вітчизняній теорії та практиці соціального управління. Важливою ідейною основою для розвитку теорії соціальних технологій стають досягнення у галузі теорії організації, соціології, соціальній психології та теорії соціального управління. Проте до початку 1990-х рр. у вітчизняній науці практично не було джерел, що висвітлюють теоретичні проблеми соціальних технологій, а також містять практичні поради та методики розробку, проектування та впровадження відповідних технологій.

Ще одне найважливіше ідейне джерело теорії соціальних технологій – праксіологічна наука, що вивчає людську діяльність, її стратегію, програми й системи дій. Фундаментальною основою праксіології є прагнення людини до вдосконалення своєї діяльності, підвищенню її ефективності. Хоча різні аспекти оптимальної людської діяльності розглянуто у працях Платона, Аристотеля, Фр. Бекона, Дж. Локка та Н. Макіавеллі, праксіологія як галузь наукових знань відокремилася тільки у середині XX ст. у зв‘язку із розвитком науково-технічного

прогресу та технологізацією різних сфер суспільства. Значний вплив на становлення праксіології мали Ф. Тейлор, А. Лє Шательє, А. Файоль, Г. Емерсон, Е. Мейо, Н. Віннер, Т. Котарбинський, Т. Пщоловський та інші [4, с. 34].

Важливу роль у становленні теорії соціальних технологій мали праці англійського філософа і соціолога К. Поппера – фундатора теорії трьох світів (фізичного, ментального та світу об‘єктивного знання), концепції фальсифікації та доктрини «відкритого суспільства». Завдяки його дослідженням до сучасної науки увійшли такі фундаментальні терміни, як «соціальна технологія» та «соціальна інженерія». Осмислюючи досвід реалізації різних соціальних проектів, К. Поппер спробував вирішити класичну наукову проблему соціально-технологічної діяльності, сутність якої у тому, що досі не існує гарантій від небажаних наслідків суспільних перетворень. У зв‘язку із цим він запропонував з перших наукових класифікацій соціальних технологій: холістичні (або утопічні) та часткові. Останні відрізняються масштабами, прагненням подолати негативні наслідки, обережністю, поступовістю, підконтрольністю перетворень, а також можливістю їхньої корекції й припинення. Завдяки К. Попперу соціально-технологічна парадигма знайшла наукове підтвердження, стала досить популярною у системі суспільних і соціальних наук [6, с. 42].

Доволі ґрунтовний науковий аналіз технологічних процесів «індустріальної цивілізації» на сучасному етапі суспільного розвитку здійснив американський соціолог і футуролог А. Тоффлер у своїй праці «Футурошок», яка, безумовно, вплинула на теорію соціальних технологій. Основна ідея книги – це аргументація «шоку, який насувається» у результаті швидкої зміни технологій сучасного суспільства, що проникають в усі сфери соціального життя. Також, як стверджує американський вчений, спостерігається і протилежний процес звуження індустріальних технологій завдяки широкому впровадженню новітніх комп‘ютерних технологій. Людство немов змінює середовище свого перебування, переходячи із

вторинної сфери – виробництва – у третинну сферу – переробку інформації, науку, освіту, культуру та захист прав людини .

Розуміння шоку, що стає невблаганним, на думку А. Тоффлера у тому, що він носить багатоплановий характер. З одного боку, він означає страх перед індустріальними технологіями, що руйнують навколишнє середовище та створюють найбільшу загрозу самому існуванню людини, а з іншого боку – технологічний прогрес починає досить активно й кардинально змінювати усі аспекти життєдіяльності людини. Основним засобом виживання людини у новому «суперіндустріальному суспільстві», на думку А. Тоффлера, стає рух суспільства до нового рівня соціальної рівності, участі населення у прийнятті політичних рішень, а також у гуманізації всіх сфер громадського життя й нарощуванні соціального різноманіття. «Щоб керувати змінами, – писав А. Тоффлер, – нам буде потрібно як розуміння важливих довгострокових соціальних цілей, так і демократизація шляхів їхнього досягнення» [9, с. 392]. Він виступає активним прихильником приборкування технологій, додання їм «м'якості» і гуманності, підкреслюючи, що людство не повинно зупиняти соціально-технологічний прогрес [9, с. 349], а переходити до свідомого його регулювання. Безсумнівним досягненням А. Тоффлера стає те, що він досить науково обґрунтував шляхи розвитку майбутнього постіндустріального суспільства, яке базується на соціальних технологіях.

Помітний внесок у розвиток теорії та розуміння природи соціальних технологій зробив відомий болгарський соціолог Н. Стефанов. У своїй книзі «Суспільні науки та соціальна технологія» (1976) він дав чітке наукове визначення соціальної технології як діяльності, у результаті якої «досягається поставлена мета й змінюється об'єкт діяльності» [8, с. 28]. Крім того, ця діяльність, на думку Н. Стефанова, «попередньо розподіляється на цілу низку певних операцій, спрямованих на досягнення конкретної мети або завдання [8, с. 39]. Одночасно з цим, він аргументував структуру, варіативність і типологію соціальних технологій, роз'яснив роль суспільних наук у їхньому становленні та розвитку. Завдяки його ідеям набули всебічного

розвитку процеси проектування та впровадження соціальних технологій, а також такі методи соціальних технологій, як моделювання й експеримент; операціональні ігри та «мозкова атака»; морфологічний метод, а також методи розробки сценаріїв та експериментальної оцінки. Н. Стефанов дає глибокий науковий опис окремих видів соціальних технологій, зокрема, технології управління.

Еволюція теорії соціальних технологій, як і соціальних наук у цілому, тривалий час знаходилася під впливом соціально-філософських ідей модернізму, що містять сукупність таких приватних принципів, як монізм, фундаменталізм, елементарізм, редукціонізм, лінійність, динамічність тощо. Але вже до середини XX ст. соціальні науки, розвиваючись у межах ідей модернізму, підтвердили свою неадекватність у висвітленні соціальної реальності, не забезпечили серйозної її експертизи й технологізації. Як справедливо зазначають дослідники, на сучасному етапі описові функції науки недостатні, а її рекомендаційна й технологічна, тобто провідна для ефективного управління роль «стала значною й особливо поцінованою лише із середини XX в. і навіть пізніше».

Таким чином, до кінця XX ст. теорія соціальних технологій активно розвивається у межах нового соціально-філософського напрямку, який був названий «постмодернізм», якому властиві наступні характерні риси. По-перше, постмодернізм є ідейним супротивником модернізму як соціально-філософської й світоглядної теорії, яка пропагує постійний розвиток науки й науково-технічного прогресу. По-друге, постмодернізм вбачає основною причиною соціально-економічних криз XX ст. насамперед раціоналізм, позбавлений духовно-морального та гуманістичного ґрунту. Тому він критикує технократичну парадигму розвитку суспільства як антигуманну, детерміністську, що приводить до трагічного для нього наслідку. По-третє, якщо у методологічному плані раціоналізм спирається на ідеї системності, цілісності та детермінізму, а також на суворі кількісні методи досліджень, то постмодернізм пропагує хаос, розпад, перехідність, стихію, плюралізм, релятивізм і додатковість, використовуючи головним

чином якісні підходи до осмислення всього різноманіття системних проявів сутності соціальної реальності.

Висновки. Отже, ми можемо констатувати, що у генезисі теорії соціальних технологій помітне місце посідає наукове теоретичне соціологічне знання. Класики соціології та сучасні дослідники доклали багато зусиль, аби ідея соціальної технологія мала твердий науковий фундамент. Без сумніву, ці ідеї вже проросли на сучасному українському ґрунті, їх треба ширше застосовувати також у діяльності державних та недержавних організацій, які виступають агентами ринку праці. Нам, як представникам соціологічної науки, вельми цікаві перспективи використання соціологічних методів та відповідних дослідницьких технологій як компоненту відповідних технологій.

Список використаних джерел:

1. Богачев В. И. Становление рыночных отношений в Украине : учеб. пособие. Луганск : Світлиця, 1994. 138 с.

2. Джери Д. Большой толковый социологический словарь (Collins). Т. 2 (П-Я). Москва : Вече ; АСТ, 1999. 528 с.

3. Дятченко Л. Я. Социальные технологии в управлении общественными процесами. Белгород : Центр социальных технологий, 1993. 343 с.

4. Катвалюк А. Л. Социальные технологии. Тернополь : Эконом. думка, 2001. 284 с.

5. Краткий словарь по социологии / сост.: Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. Москва : Политиздат, 1988. 479 с.

6. Поппер К. Злиденність історицизму. Київ : АБРИС, 1994. 192 с.

7. Социологический словарь / пер. с англ. Н. Аберкромби, С. Хилл, Б. С. Тернер. Москва : Экономика, 2004. 449 с.

8. Стефанов Н. Общественные науки и социальная технология : пер. с болг. Москва : Прогресс, 1976. 250 с.

9. Тоффлер А. Футурошок. СПб. : Лань, 1997. 464 с.

Boryushkina O.V. Sociological Component of Social Technologies in the Labor City Market